

El contingut alliberador de l'obra de Salvat-Papasseit

SERGI BESER

L'obra poètica de Joan Salvat-Papasseit presenta, com en els dos grans poetes castellans de la que podríem considerar la seva generació, García Lorca i Alberti, un doble aspecte d'avantguardisme i popularisme. Amb tot, el parallelisme no és perfecte: mentre el nostre escriptor parteix de l'avantguardisme, els dos poetes andalusos passen abans per una etapa que es pot qualificar de popularista; d'altra banda la diferència cronològica existent entre l'un i els altres, encara que escassa, fa que la influència del futurisme italià i d'Apollinaire, viva en Salvat-Papasseit, estigui substituïda en Lorca i Alberti per la del surrealisme.

El lliurament de Salvat-Papasseit des dels seus començos a un moviment poètic d'avantguarda és provocat per la seva actitud de rebellia davant d'un món que oprimeix l'home i el priva de realitzar les seves possibilitats; com una fase més de l'alliberament de l'home de les forces que l'esclavitzen, el poeta intenta separar la paraula d'una tradició que coarta el seu poder de suggeriment i irrita, amb els calligrames, a reconèixer-li, fins i tot, un nou valor expressiu sorgit de les formes tipogràfiques. Si la mimesi, la imitació, ha estat la base de tot l'art occidental, no és estrany que ell com a reacció elegeixi, per a lema del seu primer llibre de versos, *Poemes en ondes hertzianes*; la frase de Pierre Al-Birot: "L'art comença où finit l'imitation"; en un article publicat a la revista "Un enemic del poble", dirigida per ell mateix, titulat *Natura i art*, desenvolupa també aquesta idea.

En el seu segon llibre l'avantguardisme apareix com un fet aïllat que únicament deixa senyal en algunes imatges o en la ruptura dels versos. Joan Teixidor, referint-se a les obres posteriors, podia dir encertadament que l'estil de Salvat-Papasseit és o l'aire de cançó o les paraules al vent.

Si els moviments avantgardistes s'han explicat per la ruptura de l'autor amb el seu públic, és a dir, per la negació per part de l'escriptor de la classe social cultivada, la burgesia per a la qual escriu, i a la qual ell mateix pertany, i s'ha vist que es tancava tota sortida, exhaurint-se dintre d'aquesta negació, i que la seva única aportació positiva a la història literària quedava en l'eixamplament i revaloració del poder suggèridor de la paraula, no és difícil de comprendre l'evolució poètica d'En Salvat-Papasseit. La rebellia social i política, l'afany de lluita del poeta del Somorrostro, no trobaven expressió artística dintre de la seva pròpia classe; per això s'apropà al moviment poètic que, dintre de la burgesia, representa un intent de subvertir l'ordre intel·lectual. Això no obstant, en descobrir amb la seva pròpia experiència la protesta gratuïta, inútil, quasi joc de clan que representen aquests moviments. Salvat-Papasseit reacciona i torna enrera per cercar la seva expressió en una forma poètica —la de Maragall—, que encara que la podríem qualificar d'arxiburgesa, expressa la totalitat d'una societat en ple desenvolupament de les seves forces de producció, tot aproximant-la més al poble en ampliar el ritme de cançó que ja portava dintre, recollir les enumeracions exultants de Whitman i omplir totes les paraules amb el repte continu que representa la ingenuïtat i l'alegria del poeta, testimoni sincer d'un present jove que es revalora per al seu futur. Ja Foix, en 1925, en un article publicat a la "Revista de Poesia", destacava la impossibilitat d'adaptació de Salvat-Papasseit a l'avantguardisme, encara que sense penetrar en les seves causes: "No tan solament fracassà en el seu intent d'apertació de formes noves, sinó que demostrà no comprendre ni llur significació més elemental. Com a poeta sincer, com a post-maragallià, en el seu esforç heroic per adaptar-se a una expressió classicitzant, és on Salvat-Papasseit dona a conèixer el seu talent personal".

Hem parlat de l'alegria com a repte; cal afegir que aquest repte s'adreça a una societat injusta que no ofereix a l'home els mitjans de desenvolupar les seves màximes possibilitats. Sorgit d'una família humil, Salvat-Papasseit sent la seguretat de l'home que s'ha fet a ell mateix i en lluita amb el medi; aquest optimisme es converteix en insult i atac als causants de la fam i la desigualtat. En dos fragments d'una carta a López-

Picó, les paraules del poeta ens revelen tota l'entrançable força d'una denúncia que existeix com a alegria i no com a acusació: "...tot el secret d'aquest meu optimisme, amic, ve, i de no res més, de que jo he sofert molt. A mesura que he pogut alliberar-me de fatigs he estimat la vida i les coses del viure com un enamorat de primera volada. Així em teniu avui en un sanatori, però amb un contentament de les coses que em volten que no té parí en el meu record... No, no, a 26 anys hom ha passat misèria, hom ha estat acollit al *Asilo Naval*, hom ha fet vint oficis, sense pare, amb la mare malalta; hom ha estat explotat de tan mala manera que s'ha fet anarquista per culpa dels que eixorquen la vida; però estima i estima que només ploraria d'estimar".

Aquest optimisme, aquest entusiasme, apareix vivint i vibrant en cadascuna de les seves paraules, en cadascun dels seus gestos. El món, pel fet d'existir, d'anar repetint els seus quotidians i vulgars fenòmens, es transforma en quelcom de meravellós;

Res no és mesquí

perquè la cançó canta en cada bri de cosa

—Avui, demà i ahir

s'esfullarà una rosa:

i a la verge més jove li vindrà llet al pit.

(L'irradiador del Port i les Gavines).

Cantar aquest món, la poesia, es converteix en la més intensa alegria que l'home es proporciona a ell mateix i als altres. El Poeta serà la més alta dignitat que pot aconseguir l'home; però el "poeta" d'En Salvat-Papasseit es troba molt lluny del concepte corrent d'aquest terme: pot, fins i tot, no escriure versos, la poesia hi serà llavors en un gest, una paraula. El Poeta és, ens dirà en el seu *Concepte del Poeta*, publicat a la revista "Mar Vella", l'home entusiasta; però l'entusiasme només pot trobar-se en la lluita, en l'acció, en la *praxis* "per a ser poeta —diu en el text citat— caldrà primerament el desig de lluitar. Quelcom més que no això: la vocació mateixa"; Salvat-Papasseit desitjarà construir la seva casa ben a prop de la ciutat per a ser present en el moment del combat:

Que es guaiti ciutat
des de la finestra
i es sentin els clams
de guerra o de festa
per ser-hi tot prest
si arriba una gesta

(La Gesta dels Estels)

L'afirmació d'aquesta voluntat de lluita, en *Concepte del Poeta*, no podia ser mes terminant: "Només són poetes aquells que canten en la lluita i blasmen en llurs cançons". El poeta s'ha transformat en l'heroi mitològic que es dirigeix serè cap al combat; en el *Manifest contra els poetes amb minúscula* els descriu "altius, valents, heroics i sobretot sincers". La sinceritat i l'entusiasme resulten les qualitats inseparables del vers; elles converteixen l'alegria en denúncia i transformen la poesia en una arma d'alliberament. El poeta s'eleva fins a la dignitat dels déus: "El foc és la paraula i la paraula és: Déu. Aquesta trilogia és el pit i la ment i el braç de tot Poeta" (*Concepte del Poeta*).

La bellesa en aproximar-se a la totalitat de l'home perd valors abstractes, estetitzants, i en el seu lloc adquireix una primordial qualificació moral: "Només és home bo aquell qui sap comprendre ço bell i ço grandios que es troba arreu del món." (*Mots propis*, "Un enemic del poble", núm. 7).

La poesia de Salvat-Papasseit es basa en les relacions entre la naturalesa i l'home i entre els mateixos homes; el seu nucli central és l'home que avança, que lluita, que intenta dominar la naturalesa i dirigir-la, l'home que treballa: *He descubierto a Dios en la carne del pueblo, el todopoderoso, el todoflagelado, eternamente justo*, ens diu en un dels articles recollit en *Humo de fábrica*.

Recordem alguns dels seus versos. En "Diumenge", de *L'irradiador del port i les gavines*, després de la descripció, lleugerament enumerativa del paisatge del port, on es mesclen la naturalesa —les gavines, el sol, la mar, la brisa... — amb allò que l'home ha anat creant —vaixells, molls, veles... — apareix l'home en l'últim vers, com a conclusió, trencant la quietud d'un món inanimat: "l'home de les taronges passa el carretó ple".

Ja un dels versos del *Poema en ondes hertzianes* presentava el mateix tema i la mateixa estructura: la descripció del port i al final l'aparició inesperada de l'home, destacada fins en una variació de la tipografia: "M'he topat amb un home que passava". I en un poema de *Les Conspiracions* ens dirà de la dona castellana:

Tot el paisatge és d'Ella, que Ella hi dona la Pau
—i neix la farigola on Ella passa i calla—

En "Tot l'enyor de demà", un dels seus millors versos, també de *L'irradiador del port i les gavines*, enumera el món verge que rodeja el seu llit de malalt, que és al seu costat sense poder veure'l, però que l'està esperant: les places lluents de claror, la noia que porta la llet, el vailet que cridarà el diari, el carter, l'aeroplà, les dones del barri, l'adroguer que treu la torradora de cafè, i tota la quitxalla del veïnat, i els cavalls, i els carreters, i el vi, i el pa, i l'escudella, i els amics; i si no es pot llevar encara li quedarà la Vida i la Mort, i els altres homes que restaran "per veure el bo que és tot". Aquest corrent d'exaltació dels qui lluiten per dominar les forces de la naturalesa i alliberar així l'home culmina en una composició d'*Ossa Menor*, el seu llibre pòstum: "L'ofici que més m'agrada". En cantar el treball tria els oficis dels que lluiten directament amb la matèria sense l'intermedi de les màquines, d'aquells per als quals la consecució d'un producte representa una victòria personal sobre la naturalesa: el fuster, el manyà, el pintor de parets, i els paletes que "el mateix fan un porxo com una xemeneia". Al final del vers esclata l'admiració davant l'home que crea amb les seves pròpies mans:

Van en cos de camisa com gent desenfeïnada!
Oh, les cases que aixequen en un tancar i obrir d'ulls!

El *Poema de la rosa als llavis*, representa la lluita i la victòria del poeta sobre una barrera que el priva d'acostar-se a la plenitud de l'home mascle. L'instint sexual, un dels més elementals motors de l'espontaneïtat, Salvat-Papasseit, el llança sobre aquest llibre com un torrent impetuós, que ningú no pot deturar. Trencades totes les hipocresies i mesquineses que els oprimien surten a l'aire lliure els més entranyables secrets de la passió amorosa, àdhuc els que creien inconfessables:

*Quin desvetllar-me el seu cos tot nu,
era un fanal que em feria la cara:
—quan a ciutat plou tot queda com Tu,
nacre lluent de l'una banda a l'altra.*

El resultat és la gran netedat d'unes paraules que semblen descobrir per primera vegada el goig amorós, un goig amorós aconseguit dintre de les fronteres purificadores del Paradís Terrenal. Joan Teixidor escrivia en un article publicat a la "Revista de Catalunya", al cap de deu anys de la mort del poeta: "No compta la poesia catalana moderna, amb cap poema d'amor que deixi tan al descobert intimitats eròtiques i doni al mateix temps una impressió tan extraordinària de netedat. Tota la pura essència del poeta es traeix en aquestes estrofes càlides". Davant la dona, l'alegria característica del vers de Salvat s'estén també a la Naturalesa, que sembla sentir l'impuls vibrant de la sang jove del poeta:

*Perquè has vingut han florit els lliris
i han dit llur joia*

*envejosa
a les roses:*

*Perquè has vingut jo ara torno a estimar
diré el teu nom*

i el cantarà l'alosa.

Per a Salvat-Papasseit la vida és un llarg camí per on l'home va allunyant-se de l'opressió. En l'autopresentació publicada al núm. 7 de la Revista "Un enemic del poble" deia d'ell mateix: "No bellugo els peus si no és per avançar", i en un poema de la mateixa revista, recollit més tard en *Poemes en ondes hertzianes*, situa aquest desig de moure's al costat de dos altres temes que apareixen constantment en les seves poesies i articles: lluita i joventut:

LLUITA x Belles gestes i accions — Eterna espiral vers l'infinit
VOLUNTAT x Un desig boig de córrer; i córrer sempre als cims,
[així com fuig la cèrvola.

Per a ell no té tanta importància el lloc d'arribada com el mateix moviment; en aquest últim poema titulat "Columna vertebral: sageta de foc" ens diu:

Amunt! Amunt! Encara més...

A on anem? No és bo preocupar-se'n.

i en l'autopresentació podem llegir: "Jo no sé el que em proposo. Tenir un propòsit no és fer feina. Val més ser gosat". Aquestes afirmacions podrien fer suposar que Salvat-Papasseit es tanca en l'exaltació d'una activitat sense sentit. "Fem coses. Aquells que no fan res, mai no els tinguem en compte, si no és per dir-los això: *Feu coses o calleu. No sigueu el femer que destorba el vianant*. I si volen parlar no els admitem disputa. Fem coses", llegim en el núm. 8 de "Un enemic del poble". Però els seus atacs, les seves negacions, es dirigeixen sempre contra les forces que entrebanquen el camí; per això el caminar és lluita, i l'home que lluita amb més braó és el més jove.

Com a motor de l'acció es troba l'impuls inconscient de l'home cap a la seva plenitud, que el nostre poeta identifica amb la Llibertat: "Som de la Llibertat i per la Llibertat: de suara i per sempre. Allí on clami un esclau, allí nosaltres" ("Un enemic del poble", núm. 15). Els més lliures són els més joves: "Aquell qui de vosaltres, i per la Llibertat, no hagi posat alguna vegada sa llibertat en perill, aquell no és jove". Sóc jo, que parlo als joves (Un enemic del poble, núm. 15). L'home està lluitant per la seva llibertat des del principi dels temps: "La lluita no és finita; fou l'acció en el principi, i de suara i per sempre" (Missió per Catalunya; "Un enemic del poble", núm. 16). L'acceptació de l'opressió és denigrant; l'alegria, l'entusiasme, es troba en la lluita; en l'últim article citat afirma: "El ferro al cint no pesa, pesa l'esquella innoble que el manso porta al coll".

Els dos plans damunt dels quals descansa la Llibertat són, d'una banda, l'acció, la lluita, que com hem vist actua de força motora; de l'altra, la intel·ligència, la cultura, que es presenta com una força il·luminadora. Solament una i altre, activitat i coneixement, possibiliten la Llibertat, que d'una capacitat d'elecció que exigeix voler i saber elegir passa a ser una sobirania

sobre la naturalesa i sobre nosaltres mateixos. La igncrància es converteix en una de les més poderoses forces opressores. En els articles de *Humo de fábrica*, dels que deia "son la rosa de fuego, son el clàvel de sangre de mi espíritu", trobem abundants referències i la falta de desenvolupament intel·lectual considerada com una causa de l'opressió: "un país que no lee es un país perdido", "los pueblos se redimen cuando les da un prestigio su conciencia". Tot un article "El sagrario costista", tal vegada el més meditat del llibre, està dedicat a aquest tema; Salvat-Papasseit amb el seu bàrbar castellà es dirigeix al poble espanyol, situant-se dintre de la tradició del progressisme hispànic, Costa en primer lloc, que veu en la cultura la primera força alliberadora: "YO he de hablaros muy mucho de la Escuela que necesitáis como un maná bendito que aún desconocéis. Costa la puso antes que todas las despensas y todas las harturas, porque España es perdida y miserable de no tener cerebros... El libro es superior a la revolución, y así no habrá justicia mientras no sepa el pueblo lo que es ella".

Tota l'obra de Salvat-Papasseit està mediatitzada per l'intent de ruptura de la dependència de l'home de les coses o dels altres homes; per això la seva paraula es converteix en un impuls alliberador i la poesia en l'exaltació d'un desig present en cadascun dels homes que lluiten i en cadascun de llurs gestos. El vers final d'un poema de *Les Conspiracions* és la plasmació perfecta d'aquest moviment instintiu envers la superació de l'alineació, és a dir, envers el reconeixement per a l'home de les seves pròpies obres, envers el domini de les coses, atracció i desig presents en tots els sers que viuen en la terra: "Mil sagetes al vent clamant Llibertat".